

SUURET IKÄLUOKAT ELÄKEPUTKEN SUULLA

Yleinen käsitys on, että syy suomalaisten aikaiseen eläköitymiseen löytyisi ennen kaikkea kansalaisten korvien välistä. Helka Hytin perusteellinen ja taitava tutkimus (Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32/1998, Kela) asettaa varhaisen eläkkeelle siirtymisen uuteen valoon.

Hytin keskeisin tulos on, että 70-luvun taitteesta lähtien erilaiset varhaiseläkkeet ovat olleet nimenomaan suomalainen tapa toteuttaa yhteiskuntapolitiikka: kohentaa toisaalta yritysten kilpailukykyä ja toisaalta hoitaa ”suhteellisen liikaväestön” ongelmaa pikavauhtia murroksesta toiseen kulkeneessa kansantaloudessa. Ennenaikaisen työvoimasta poistumisen alkumuoto oli työkyvyttömyyseläke, jonka rinnalle kehitetyt muut väylät ovat sittemmin nousseet ensisijaisiksi.

70-luvulla työkyvyttömyys-, rintamamies- ja maatalouden erityiseläkkeillä helpotettiin sodanjälkeistä pienviljelijäongelmaa. 80-luvun työttömyyseläkkeillä ja yksilöllisillä varhaiseläkkeillä purettiin 70-luvun loppupuolen laman seurauksia ja annettiin yritysten vastata nopean kansainvälistymisen (”rakennemuutoksen”) haasteeseen työvoiman profiilia nuorentamalla. 90-luvun laman seurausten hoidossa keskeiseksi on noussut ns. eläkeputki, jolla 55–59-vuotiaiden työttömyyseläke vuodesta 1990 lukien on pitkälti korvautunut. Eläkeputki tarkoittaa sitä, että ansiosidonnainen työttömyysturva jatkuu ilman 500 päivän rajaa ja mahdollistaa työttömyyseläkkeelle siirtymisen 60 ikävuoden jälkeen.

Pelkistäen kaikkia kolmea aaltoa yhdistää kaksi piirrettä: politiikka on ollut tietoista ja sitä on toteutettu pitkälti työmarkkinajärjestöjen keskeisin sopimuksin, ja toiseksi varhaiseläkkeelle on siirretty nimenomaan huonoimmin koulutettuja ja raskaassa työssä työkyvyttään eniten heikentyneitä työntekijöitä. Hytin mukaan tämän ovat mahdollistaneet ”väestön edullinen ikärakenne, naisten kokoaikatyö ja työmarkkinoille tulevien uusien ikäluokkien jatkuvasti kohoava koulutustaso”.

Voiko tämä linja jatkua nyt, kun väestön ikärakenne on muuttumassa epäedullisemmaksi eli kun suurten ikäluokkien etujoukko on pian tulossa (vuoden 1997 alusta kahdella vuodella myöhennetyt eli 55-vuotiaana alkavan) eläkeputken suulle? Hytin tulosten valossa voi.

Varhaisen työvoimasta poistumisen aallot eivät ole niinkään heijastaneet sitä, mitä ihmiset yksilöinä ovat kulloinkin halunneet, vaan sitä, miten työvoiman määrää on aktiivisesti sopeutettu sen kysynnän vaihteluihin. Tästä näkökulmasta katsoen varhaiseläkkeiden käytön tarve samanaikaisesti sekä vähenee että säilyy.

Työvoiman kysynnän elpessä paine eläköitymisiän myöhentämiseen kasvaa. Suuri osa saneeraustarpeesta on laman aikana jo hoidettu, taloudellinen kasvu jatkuu voimakkaana lähivuosina ja nykyisin alle 55-vuotiaiden keskimääräinen terveydentila on selvästi kokenut vanhempiin kohortteihin verrattuna. Lisäksi työvoiman nykyinen ylitarjonta alkaa vaihtua alitarjonnaksi vuoden 2005 vaiheilla: eläköityvien tilalle tulevat pienet (vuoden

1968 jälkeen syntyneet) ikäluokat ovat 20 000–30 000 pienempiä kuin edeltävät suuret ja keskisuuret ikäluokat. Työttömyys alkaa vähitellen kääntyä työvoimapulaksi. Näistä syistä työnantajien perusintressiksi on nousemassa työvoimasta kiinnipitäminen työvoiman poistamisen sijasta. Työelämässä yritetään pitää mahdollisimman moni niistä ikääntyvistä työntekijöistä, jotka koulutuksensa, kokemuksensa ja terveytensä puolesta kykenevät siellä pysymään.

Edessä olevan noin kymmenvuotisen siirtymäajan kuluessa ongelma on kuitenkin siinä, ettei työnantajien intressi osu kaikkiin. Saneerauspainetta tulee edelleen kohdistumaan huonosti koulutettuun ikääntyvään työvoimaan. Vastoin yleistä luuloa suuret ikäluokat ovat vielä keskimäärin huonosti koulutettuja, sillä varsinainen koulutusekspansio toteutui vasta heidän jälkeensä. Siksi nuorempien ikäluokkien koulutustaso tulee selvästi kohoamaan aina 70-luvulla syntyneisiin saakka, joista lähtien jonkinasteinen ammattikoulutus alkaa olla lähes koko ikäluokalla.

Huomattavalla osalla suurista ja vielä keskisuuristakin ikäluokista on siis hyvin vähän koulutusta ja takana pitkä ja usein rasittava työura – eli tausta, jolla nykyisin on hyvin vaikea pitää tai löytää työpaikkaa, kuten Asko Suikkasen tutkijaryhmän tuore raportti (STM:n julkaisuja 9/1998) osoittaa. Siksi eläkeputken ja erilaisten varhaiseläkkeiden käyttöön on edelleen reaalin tarve. Niiden avulla työelämästä voisivat poistua ne pitkän päivätyön tehneet, jotka kiihtyvässä oravanpyörässä eivät enää pysy mukana. Samalla nuoremmille ikäluokille syntyisi työelämässä enemmän tilaa, ja massatyöttömyydestä päästäisiin mahdollisimman joustavasti eroon. Siinä voitaisivat kansantalouden kilpailukyky, sosiaalimeinojen optimointi, kansalaisten omat toiveet – ja suurten ikäluokkien sisäinen solidaarisuus.

Suurten ikäluokkien sukupolven sisäinen voittajafraktio – koulutusputkeen ja (suur)kaupunkeihin aikanaan solahtaneet menestyjät – mieltää helposti oman polvensa varsin yhtenäiseksi. Sukupolvi on kuitenkin nuorempiinsa verrattuna vahvasti kahtiajakautunut, ja jaon alkuhetki oli aikanaan pieneltä näyttänyt, mutta syvältä vaikuttanut tapahtuma, kuten Titta Tuohinen on (kirjassa Michenkuvia 1996) eläytyvästi kuvannut:

”Kun yhä useampi lapsi pääsi, meni tai pantiin oppikouluun, se merkitsi samalla uudelleenlaisen säätyjaon vähittäistä kasvamista keskelle rahvasta. Meistä tuli oppikoulun käyneitä ja kansakoulun käyneitä. Henkisen työn tekijöitä ja ruumiillisen työn tekijöitä. Tämä sukupolven isojako tuli myös keskelle perheitä. Tuttuja ovat tarinat, joissa sisarusten välille on jäänyt lähtemätön jännite siitä, että heistä vanhimmat uhrattiin ansiotyön alttarille, jotta edes nuorimmat saataisiin koulutettua.”

Koulutusta vaille jääneiden oli pärjättävä muulla tavoin: ”kaksin käsin, kovalla työllä, syntymäfiksueudella”, kuten Tuohinen kirjoittaa. Ja keskimäärin hyvin he ovat pärjänneetkin – 90-luvulle saakka. Jos tässä tilanteessa suurten ikäluokkien ”jupit”, jotka monin tavoin ovat nyt vallan kahvassa, alkavat nöyryyttää oman sukupolvensa häviäjiä varhaiseläköitymistä liikaa vaikeuttamalla tai peräti estämällä, tuloksena saattaa olla 60-luvun lopun kuvion toistuminen. Silloin sotapolven pienviljelijä-häviäjät käynnistivät oman polvensa voittajia vastaan poliittisen protestin, joka nopeudessaan ja vaikuttavuudessaan oli ennennäkemätöntä luokkaa. Sen symbolinen alkupaukku oli peltojen paketoitilaki. Jotain vastaavaa voisi nyt merkitä eläkeputken katkaiseminen.

MATTI VIRTANEN